

Alle kinderen praten honderduit!

Doelgericht werken aan mondelinge taalvaardigheid met krachtige routines

Een goede beheersing van mondelinge taalvaardigheden is essentieel om te kunnen functioneren in de maatschappij. Mondelinge taalvaardigheden heb je immers de hele dag door nodig. De auteurs van dit artikel pleiten daarom voor meer doelgerichte aandacht voor mondelinge taalvaardigheidsontwikkeling in het onderwijs.

Marian Bruggink, Maud van Druenen en Heleen Strating zijn alle drie werkzaam bij het Expertisecentrum Nederlands.

Jack Duerings is consultant en docent aan Fontys Hogeschool Kind en Educatie

Uit recent peilingsonderzoek blijkt dat ruim 40 % van de scholen geen doelen heeft geformuleerd op het gebied van mondelinge taalvaardigheden (Inspectie van het Onderwijs, 2019). En hoewel het overgrote deel van de leerlingen aan het einde van de basisschool referentieniveau 1F wel bereikt, valt er richting streefniveau 2F nog veel winst te behalen. Door doelgerichte aandacht voor mondelinge taal en de inzet van routines voor mondelinge taal kun je je leerlingen warm krijgen voor alle aspecten van spreken, luisteren en gesprekken voeren én de reflectie daarop.

Het volgen van de ontwikkeling

Om doelgericht te werken is het nodig te weten waar je met je leerlingen naartoe werkt, hoe je

daaraan op een effectieve manier kunt werken en hoe je de ontwikkeling van leerlingen kunt volgen. Het referentiekader geeft voor de vaardigheden 'gesprekken voeren', 'luisteren' en 'spreken' aan wat het wenselijke prestatieniveau voor mondelinge taalvaardigheid is aan het eind van de basisschool. Hoe leraren

de opbouw van de leerstof kunnen toepassen in hun onderwijs van groep 1 t/m 8 staat uitgebreid beschreven in de publicatie *Leerstoflijnen*

mondeline taalvaardigheid beschreven (Van der Beek, Hoogeveen, & Prenger, 2015). De ontwikkeling en de leerprocessen die leerlingen op dit gebied doorlopen staan in hoofdlijnen beschreven in leerlijnen en tussendoelen. Het volgen van die ontwikkeling van leerlingen is niet eenvoudig voor een domein als mondelinge taal. Mondelinge taal is vluchtig en ongrijpbaar. Toch is het ook voor dit domein mogelijk om ontwikkeling van kinderen in kaart te brengen. Observatie is daarvoor een bruikbaar middel. Met name voor de onderbouw zijn er al veel observatie-instrumenten beschikbaar om de mondelinge taalontwikkeling te volgen. Denk aan observatie- en registratiesystemen zoals in *Kijk!* of in kleuterprogramma's zoals *Schatkist* en *Kleuterplein*. Maar ook voor de midden- en bovenbouw zijn er instrumenten inzetbaar, bijvoorbeeld de observatie-instrumenten voor verschillende gespreksgenres die het Lectoraat Taalgebruik & Leren samen met leraren ontwikkelde. In het kader van het project *Opbrengstgericht werken aan mondelinge taalvaardigheid* (Gijsel & van Druenen, 2011) zijn eveneens observatielijsten ontwikkeld. Deze lijsten beschrijven niet per genre maar per leerlijn belangrijke deelvaardigheden. Per deelvaardigheid kun je aangeven in welke mate dit door de leerling beheerst wordt.

De leraar als voorbeeld

Als het gaat om mondelinge taalvaardigheid staat de leraar gedurende de hele schooldag model. Hij of zij is op allerlei manieren het voorbeeld voor de

Het volgen van de ontwikkeling van leerlingen in mondelinge vaardigheden is niet makkelijk, maar het kan wel.

Het is essentieel dat leerlingen feedback krijgen op hun taaluitingen.

leerlingen: door het gebruik van juiste zinnen, bij het uitbreiden van de woordenschat, bij het aannemen van een luisterhouding, bij het reguleren van een gesprek, bij het omgaan met gespreksconventies, door het geven van een heldere uitleg of het vertellen van een spannend verhaal. De leraar is gericht op het leren gebruiken van de juiste registers bij het afstemmen op het doel, het publiek en de taalgebruikssituatie. Juist door daarbij hardop reflecterende vragen aan jezelf te stellen sta je samen met de leerlingen stil bij bepaalde moeilijkheden in mondelinge taken: *Is de boodschap wel overgekomen? Hoe kan ik het nog duidelijker verwoorden?* Van dit voorbeeldgedrag kunnen kinderen veel leren.

Taalruimte en feedback

Alleen het zien en horen van een goed voorbeeld is niet voldoende. Het zelf oefenen en het samen praten over de uitgevoerde activiteit zorgen voor meer inzicht en vaardigheid. Kinderen moeten volop de gelegenheid krijgen om spreekkilometers te kunnen maken. Om kinderen uit te lokken deel te nemen aan de interactie of uit te dagen uitgebreider te vertellen kun je verschillende interactievaardigheden inzetten, bijvoorbeeld een prikkelende bewering doen, de beurt doorspelen of een stilte laten vallen.

Essentieel is dat leerlingen feedback krijgen op hun taaluitingen, zodat ze weten wat van hen verwacht wordt. Dat kan bijvoorbeeld tijdens de interactie door verduidelijkingsvragen te stellen tijdens het gesprek (*Bedoel je dat ...? Dus toen...?*). Hiermee geef je aan dat het verhaal niet duidelijk is, maar kun je de leerling tegelijk ook ondersteunen om het verhaal te verduidelijken. Ook direct na afloop van een gesprek, verteld verhaal of luistertaak is het van belang feedback te geven. Het liefst niet alleen op de taakuitvoering (waarbij je aangeeft wat er goed ging en wat er beter kan), maar ook op het leerproces (waarbij je feedback geeft op de strategieën die de leerling gebruikte).

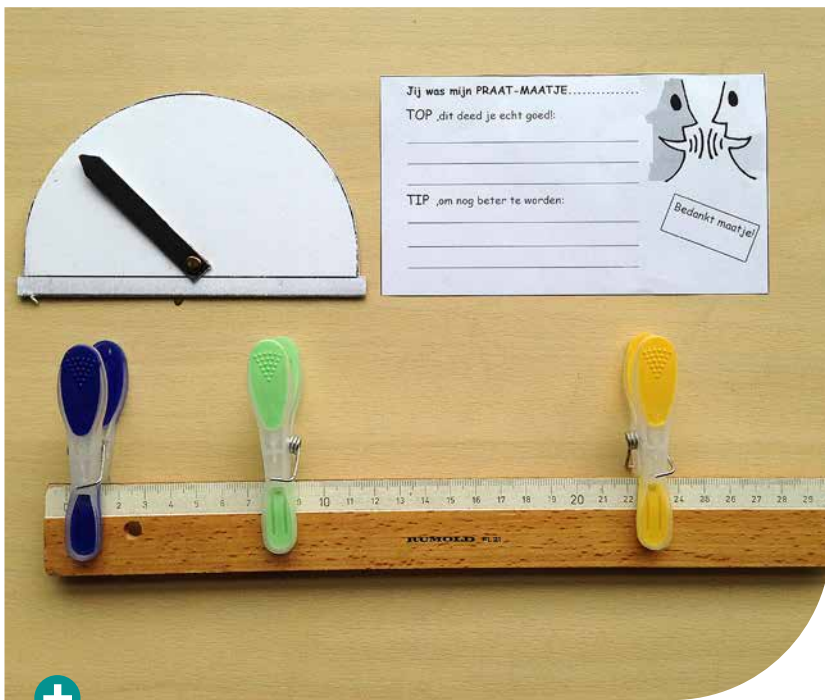
FOTO: TOM VAN LIMPT

Maak bij het geven van feedback ook regelmatig gebruik van gerichte vragen zoals: *Wat wilde je? Wat deed je? Waarom deed je dat zo? Wat was je doel en heb je dat bereikt? Waarom wel, niet?* De antwoorden geven je veel input voor het bepalen van de ondersteuning die voor het vervolg gewenst is (Hattie & Timperley, 2007).

Praktijkvoorbeeld

Routine 'Expert aan het woord'

In groep 7 van juf Chandra is het de gewoonte om de weekendkring af te wisselen met de nieuwskring. In de nieuwskring wordt over een actualiteit gepraat, naar aanleiding van een topic uit het Jeugdjournaal, de tekst van Nieuwsbegrip of een (lokaal) nieuwsonderwerp. Twee leerlingen bereiden het nieuwsgesprek voor. Ze kiezen een artikel of fragment uit en verzamelen er informatie over. Deze week zijn Leroy en Kaan aan de beurt: zij zijn 'de experts aan het woord'. Ze hebben een artikel uit de krant geknipt over 'plastic soep'. Leroy vertelt wat er in het artikel staat en Kaan vertelt wat ze er nog meer over gelezen hebben. Terwijl de jongens de presentatie geven, maakt juf Chandra een mindmap waarin ze de belangrijkste onderdelen van het verhaal gestructureerd weergeeft. De mindmap helpt bij het bedenken van vragen aan het tweetal; de antwoorden worden direct aan de juiste plek in de mindmap gekoppeld. Ook juf Chandra stelt vragen en maakt prikkelende opmerkingen zoals: *Wij hebben er toch geen last van, al dat plastic in de zee..?* Tot slot stelt ze voor om in tweetalgesprekken door te gaan op het onderwerp en te praten over hoe we de plastic soep kunnen opruimen en kunnen voorkomen. De ideeën worden centraal besproken en toegevoegd aan de mindmap.

Verschillende manieren om reflectie visueel te maken

Routines voor mondelinge taal

Behalve dat de leraren weten wat de doelen zijn en waar ze naartoe werken, is het van belang dat leerlingen weten wat er van hen verwacht wordt en wat ze gaan leren. Met het inzetten van mondelinge taalroutines is dit -na enige herhaling- direct bij de leerlingen bekend. Zo weten de leerlingen bij het aankondigen van de routine 'De luistervink' direct dat het om actief en gericht luisteren gaat en het verwerken van de informatie. En bij de routine 'Kleur bekennen' is het voor de leerlingen meteen duidelijk dat het gaat om een activiteit waarin ze hun mening gaan verwoorden en beargumenteren. Dat is de kracht van deze routines: het algemene doel van de activiteit is door de herkenbaarheid direct voor iedereen duidelijk. De leraar vult de routine verder in met betekenisvolle onderwerpen en passende werkvormen.

'De luistervink' en 'Kleur bekennen' zijn enkele van de acht routines die we hebben ontwikkeld voor mondelinge taalvaardigheid. Daarbij vormt de routine 'Terug- en vooruitspoelen' de basis.

+ Meer lezen?

- Duerings, J., Bruggink, M., Druenen, M. van, & Strating, H. (2019). *Honderduit! Handreiking voor doelgericht en creatief werken aan mondelinge taalvaardigheid*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.
- Kijk op www.leerlijntaal.nl voor een overzicht van leerlijnen en tussendoelen mondelinge taalvaardigheid van het Expertisecentrum Nederlands gekoppeld aan de referentieniveaus.
- Observatie-instrumenten voor verschillende gespreksgenres van het Lectoraat Taalgebruik & Leren zijn te vinden op: www.interactieindeklas.com/observatie-instrumenten.

Met deze routine reflecteren leerlingen op hun eigen mondelinge vaardigheden. Door regelmatig met leerlingen te reflecteren worden ze zich meer bewust van hun eigen leerproces en leren ze beter af te stemmen. Om leerlingen bekend te maken met het reflecteren wordt in deze basisroutine in eerste instantie met leerlingen teruggekeken op voorwaardelijke en concrete gespreksvaardigheden, zoals elkaar aankijken, elkaar laten uitpraten of een passend spreekvolume. Kinderen maken visueel hoe goed ze hierin zijn, bijvoorbeeld door een pijltje op een meter te verplaatsen, een wasknijper op een liniaal te zetten of een thermometer in te kleuren. Bovendien stellen ze doelen voor de komende tijd vast. Wanneer kinderen het reflecteren meer gewend zijn kun je het uitbouwen naar reflecteren op de samenhang van een verteld verhaal, het rekening houden met je publiek, het vasthouden aan het spreekdoel of het helder verwoorden van argumenten: elementen die in andere routines aan bod komen.

Inzet van organizers en coöperatieve werkvormen

Voor het stimuleren van een rijke interactie is het inzetten van een coöperatieve werkvorm binnen het werken met de routines een aanrader. Met coöperatieve werkvormen kun je leerlingen nog meer aanzetten tot actieve deelname aan een gesprek. Kinderen praten in tweetallen of kleine groepjes en worden tegelijk uitgedaagd om mee te denken, mee te doen, mee te praten en mee te luisteren. Hiermee vergroot je de effectieve

De volgorde van een verhaal, aangegeven met voetstappen

spreektijd van leerlingen; meerdere leerlingen zijn immers tegelijk aan het woord. Ook de inzet van organizers kan ondersteunend zijn. Organizers zijn schematische overzichten waarin informatie geordend is weergegeven. Denk aan een verhaallijn, een recept of een venndiagram. Of de mindmap die juf Chandra in het praktijkvoorbeeld gebruikte. Organizers geven op een bepaalde manier een volgorde aan of brengen overeenkomsten en verschillen of hoofd- en bijzaken in één oogopslag in beeld. Organizers kunnen op papier gemaakt worden, maar je kunt ze ook – voor jonge kinderen – maken van hoepels, een touw of voetstappen. Het gaat erom dat ze kinderen helpen bij het ordenen en structureren van nieuwe informatie of van hun eigen gedachten, ideeën of verhaal. Dit kan ondersteuning geven bij de voorbereiding van een mondelinge taak, bijvoorbeeld bij het vertellen over een boek of een persoonlijk verhaal. Maar ook na afloop van een luistertaak kan een organizer helpen om informatie te structureren ten behoeve van het verwerken en opslaan van informatie.

Mondelinge taalvaardigheden: zowel een belangrijk middel in het onderwijsleerproces als een taalontwikkelingsdoel op zich. Een domein dat doelgerichte aandacht verdient, bijvoorbeeld in de vorm van pakkende routines. Alleen door een doelgerichte aanpak kunnen kinderen zich bewust ontwikkelen in het voeren van gesprekken en het uitvoeren van spreek- en luistertaken. Een uitdaging voor alle leerlingen, maar bovenal voor alle leraren om dat te begeleiden! ➔

De volgorde van een verhaal getekend in een filmscript

+ Bronnen

- Gijsel, M. van, & Druenen, M., van (2013). *Opbrengstgericht werken aan mondelinge taalvaardigheid*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.
- Hattie, J. & Timperley, H. (2007). The power of feedback. *Review of Educational Research*, 77, 1, 81-112.
- Inspectie van het Onderwijs (2019). *Peil. Mondelinge taalvaardigheid einde basisonderwijs 2016 – 2017*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

+ Samen praten over praten

Mondelinge taal is lange tijd een ondergeschoven kindje geweest. Het is daarom belangrijk dat schoolteams met elkaar het gesprek aangaan over dat ongreepbare taaldomein mondelinge taal. Om hierbij te ondersteunen is de Reflectiewijzer Mondelinge taalvaardigheid (Onderwijsinspectie, 2019) ontwikkeld. De vragen in deze reflectiewijzer bieden houvast en geven richting aan het gesprek.

In de reflectiewijzer staan prikkelende en richtinggevende vragen verdeeld over de vijf aspecten van het mondelinge taalonderwijs: 1. mondelinge taalvaardigheid op onze school, 2. Leerstofaanbod, 3. Tijd voor mondelinge taalvaardigheid, 4. Didactische competenties van de leraren en 5. Zicht op ontwikkeling. Afhankelijk van de ontwikkeling op het domein kan het schoolteam zelf een keuze maken voor een bepaald aspect. Wordt voor het eerst de vorm en de inhoud van het onderwijs in mondelinge

taalvaardigheid onder de loep genomen, dan wordt geadviseerd te starten met het aspect 'Mondelinge taalvaardigheid op onze school'. Zo komen we hier onder andere de volgende richtinggevende vraag tegen: 'Besteden we voldoende doelgerichte aandacht aan de ontwikkeling van mondelinge taalvaardigheden zodat de kinderen de referentieniveaus 1F en 1S/2F behalen? Ook als we het vergelijken met andere taalvaardigheden, zoals lezen en spelling?' Een interessante vraag die zeker zal leiden tot verdieping van het aanbod en de reflectie hierop.

Verder zijn in de reflectiewijzer voor alle aspecten suggesties en verwijzingen opgenomen die schoolteams kunnen helpen om verdere stappen te zetten. Soms wordt verwezen naar krachtige bronnen of naar concrete handelingsvoorstellen zoals de aanbeveling bij het onderdeel 'Didactische competenties van de leraren': het bij elkaar gaan kijken in de klas en het

inbouwen van gezamenlijke reflectiemomenten. Het praten over mondelinge taal is niet alleen een aandachtspunt voor leerlingen, maar zeker ook voor leraren. Deze lerende cultuur en gezamenlijke focus zullen ongetwijfeld een belangrijke bijdrage leveren aan de kwaliteit van het mondelinge taalonderwijs.

In de nieuwe voorstellen van Curriculum.nu wordt gepleit voor meer ruimte voor interactie ten behoeve van de taal- en denkontwikkeling. De routines kunnen een hulpmiddel zijn om daaraan te werken. Deze dienen echter wel ingebed te worden in een schoolbrede aanpak waarin het waarom van deze innovatie duidelijk verwoord is. Dit vraagt vervolgens om een teambrede afspraak over de wijze waarop het 'samen leren' en 'samen praten over' concreet ingevuld gaat worden.

De reflectiewijzer is gratis te downloaden via www.peilpunt.nl.

Blijf op de hoogte over de Nederlandse taal ...

... met het tijdschrift **Onze Taal**, boordevol actuele artikelen, boeiende interviews, prikkelende columns en leuke rubrieken. Tien keer per jaar op de mat of op de tablet, voor € 46,- per jaar. Ga naar Onzetaal.nl/meertaal voor een abonnement. Als je nu lid wordt, ontvang je gratis het taalfoutjesboek *Een topjaar voor eikels* cadeau.

... of met de e-mailnieuwsbrief **Taalpost**, je online gids in de taalwereld, met gratis en voor niets het nieuwste taalnieuws, nuttige taaltips, en allerlei leuke extra's. Verschijnt twee keer per week. Abonneer je op Onzetaal.nl/taalpost

GENOOTSCHAP
OnzeTaal